

Kulturhistorisk rapport for SBM1530 Stjær Nord I & SBM1540 Stjær Nord II

Stjær sogn, Framlev herred, tidl. Århus amt. Sted nr. 15.01.08. Sb.nr. 32.

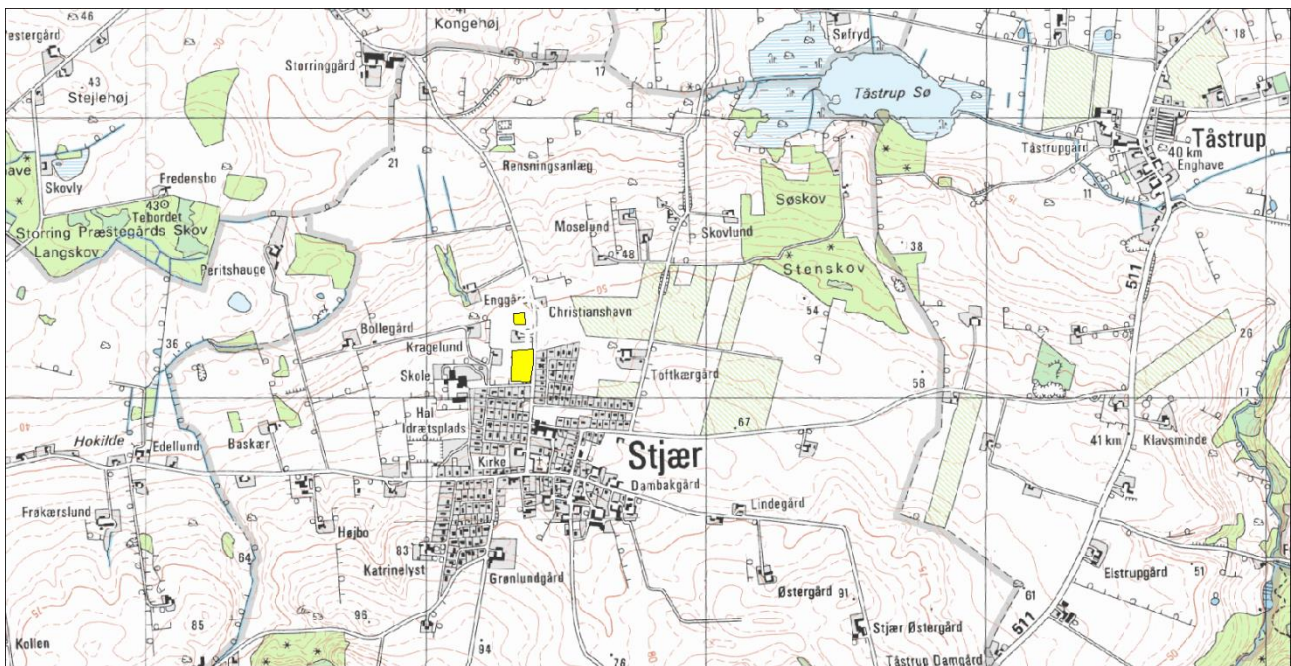
Beretning for udgravning af bebyggelse fra den tidlige yngre romerske jernalder i form af hegnede gårdsanlæg. Bebyggelsen strakte sig ind over både SBM1530 og SBM1540 og disse er således sammenskrevet i nærværende beretning. Nord for bebyggelsen lå et voldanlæg i form af en spidsgrøft, der med al sandsynlighed også kan henføres til jernalderen. Herudover blev der udgravet to stendækkede jordfæstegrave fra ældre romersk jernalder. Udgravet i flere omgange med daglig leder Louise Søndergaard, samt på skift arkæologerne Heidi Mikkelsen, Anders Bonde Mørk og Ejvind Hertz for Museum Skanderborg i efteråret 2016 og i foråret 2019.

Indhold

Undersøgelsens forhistorie	3
Landskab og metode	4
Undersøgelsens resultater	4
Jernudvindingsovne	10
Spidsgrøft/voldgrav A2666	17
Anvendt litteratur:	27
Fremtidigt arbejde på stedet	28

Udgravning af den fundrige grav A2662.

Udgravningsområderne er markeret på 4-cm kort (kort: Geodatastyrelsen)

Undersøgelsens forhistorie

Land & Plan A/S - Bonefeld & Bystrup A/S kontaktede i 2016 Museum Skanderborg med henblik på at få foretaget en arkæologisk forundersøgelse af et areal på næsten 4ha i den nordlige del af Stjær. Her skal på sigt opføres parcelhuse.

Stjær er topografisk og arkæologisk meget interessant! Især i den nordlige del af byen har der tidligere været masser af rige fund – I en nordvestlig radius af et par hundrede meter er der flere rundhøje og gravrøser i form af sb. 1, 2, 7, 11 og 12. Disse var rigt udstyrede med exceptionelt, flotte gravgaver fra den romerske jernalder.

Tidligere er der blot foretaget en enkelt forundersøgelse i Stjær sb.22 (Dengang Moesgaard Museums ansvarsområde), og her blev der fundet så få anlægsspor, at der ikke skulle foretages yderligere udgravninger.

De knap 4ha blev inddelt i to forskellige sagsnumre (burde reelt have været samme nummer med flere etaper), men det blev hurtigt klart at her var tale om én og samme bebyggelse fra den yngre romerske jernalder. I tillæg hertil fandtes et par stendækkede jordfæstegrave, der formodedes at være samtidige med bebyggelsen - og tillige de stenrøser og grave, der blev fundet ved forskelligt markarbejde op gennem 1800 og 1900-tallet på den mod vest tilstødende matrikel 6i (Sb 11 og 12).

To tilstødende områder på lidt over 7000m blev indstillet til systematisk udgravning. Området omfattede den samlede bebyggelse (SBM1530 og SBM1540). Herudover blev et mindre og afsidesliggende felt på 1100m² udpeget til systematiske undersøgelser. Det indeholder de to stendækkede grave og en grøft.

Landskab og metode

Den sydlige del af arealet ind mod Stjær by udgøres af et ganske plant område med godt udsyn i nordlig retning, over det bølgende morænelandskab. Undergrunden er stærkt gruset, flere steder med hovedstore sten i undergrunden. Den nordlige del af undersøgelsesområdet - på nordsiden af Enggård - består hovedsageligt af en let skrånende nordvendt bakke med fabelagtig udsigt mod det bølgende morænelandskab i øst, vest og nord. Her er undergrunden tydeligt præget af at området er israndzone, og undergrunden er tætpakket med masser af sten - både granitsten og flintknolde. Der er en del flint på muldoverfladen, og det er generelt god kvalitet.

Ved den systematiske udgravning blev al overjorden trukket af med gravemaskine i de udpegede områder. De mørke anlæg (stolpehuller, grave, gruber) blev markeret med en pind og målt ind med GPS, så der kunne laves digitale planer. De fleste anlæg blev undersøgt, dvs. snittet med spade og graveske, og beskrevet eller fotograferet, og fund blev indsamlet. I gravene blev jorden tillige soldet/siet igennem med henblik på at fange alle fund ved gravlejet.

De frivillige amatører Leif og Karsten solder gravfyld.

Undersøgelsens resultater

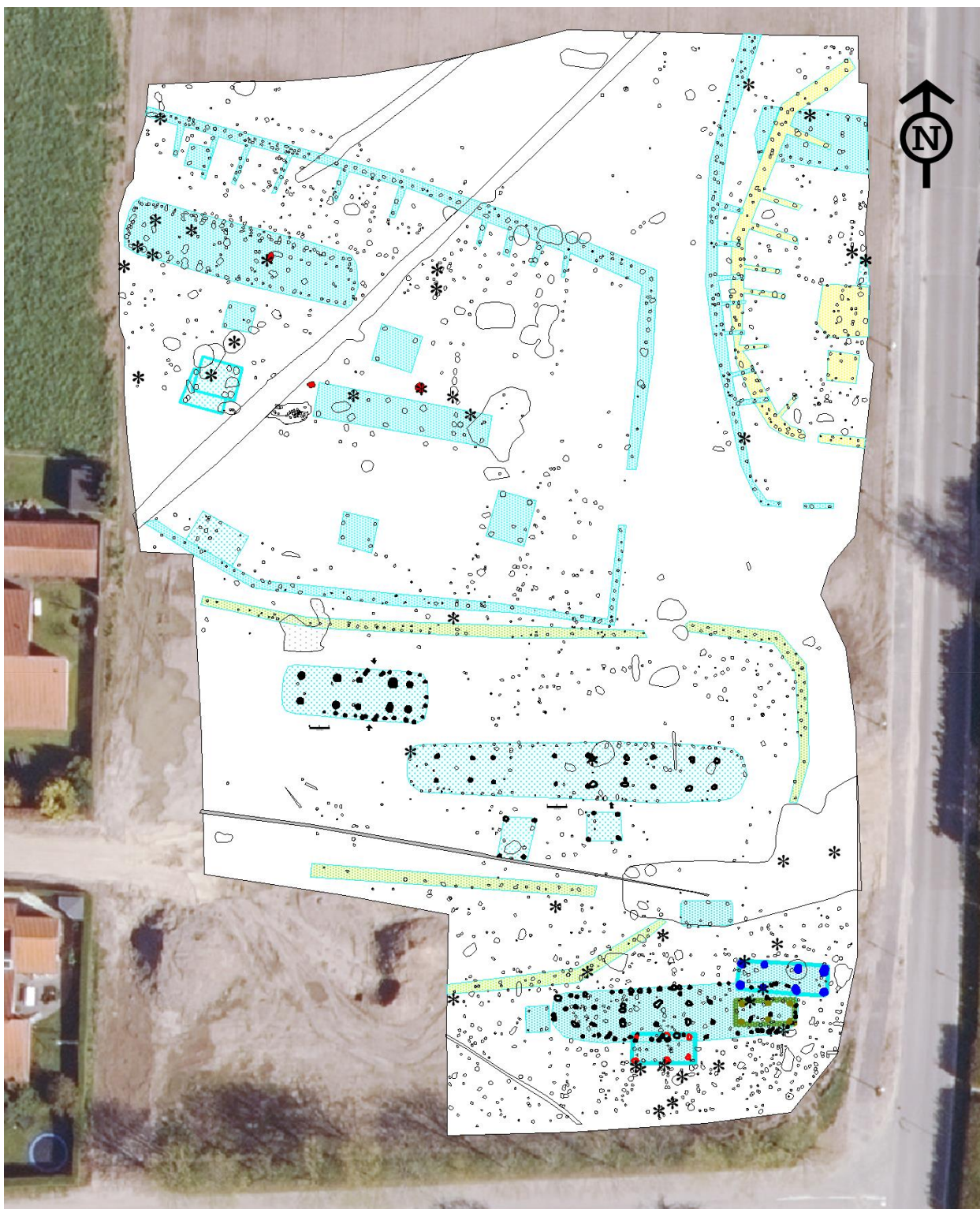
Placeringen af bebyggelsen er fænomenal. Terrænet er lige her meget plant. Sandet, gruset og veldrænet undergrund med fabelagtig udsyn mod det bølgende morænelandskab i øst, vest og nord. En større israndzone et par hundrede meter nord for bebyggelsen giver fornemmelsen af et ganske højtliggende plateau, og det har næppe været tilfældigt at de rige Stjær-grave var placeret lige vest herfor.

Fotoet herover viser den sydlige del af bebyggelsen (SBM1530) inden den nordlige del (SBM1540) er åbnet op. Det kan nemt fornemmes hvor plant terrænet er netop her, ligeosm udsigten også anes i venstre hjørne. Den gule Enggård tager en stor del af udsynet i vore dage.

Muldafrømning ved gravfeltet

På oversigten fremgår det med al tydelighed at en del oldtidsspor er gået tabt ved etablering af veje omkring bebyggelsen. I det sydvestlige hjørne var der i søgegrøfterne et vådområde med opfyld, så de stolper, der må have dannet kanten af bebyggelsen ud til dette område, var borte. Det var i forvejen vanskeligt at erkende fyldskiftene i det grusede undergrund, men med vådbund og opfyld var det umuligt. Terrænet tydeliggør dog, at bebyggelsen må være afgrænset i denne retning (Orto: KMS).

Gårdsenhed I

Enheden består af det omgivende hegnsforløb K20, der omkranser et areal på 2100m². Gårdsenheden fortsætter tydeligvis mod vest, men den har næppe været meget større. Enheden består af hovedhuset K19, en større økonomibygning/stald K21 samt en masse fire-stolpe-anlæg/staklader. Placeringen er fænomenal. Sandet, gruset og veldrænet undergrund med fabelagtig udsyn mod det bølgende morænelandskab i øst, vest og nord. Gårdsenheden dateres til den yngre romerske jernalder baseret på keramik og hustypologi.

I det hegn, der omgiver gårdspladsen hele vejen rundt (K20) blev der gjort meget få fund. Interessant nok blev der imidlertid fundet skår fra et kar, som kunne sættes sammen med skår fundet i langhuset på pladsen (K19). Der er tale om dele af et treleddet hankekar i mørkt gråbrunt, glittet gods. Karret har været anslået 10-12cm højt – og fint ornamenteret med omløbende bånd og prik-rosetter. Derudover blev der fundet et søpindsvin i en anden stolpe. Sådanne blev gerne nedlagt i stolpehullerne som ondt-afværgende amuletter, der skulle beskytte gården.

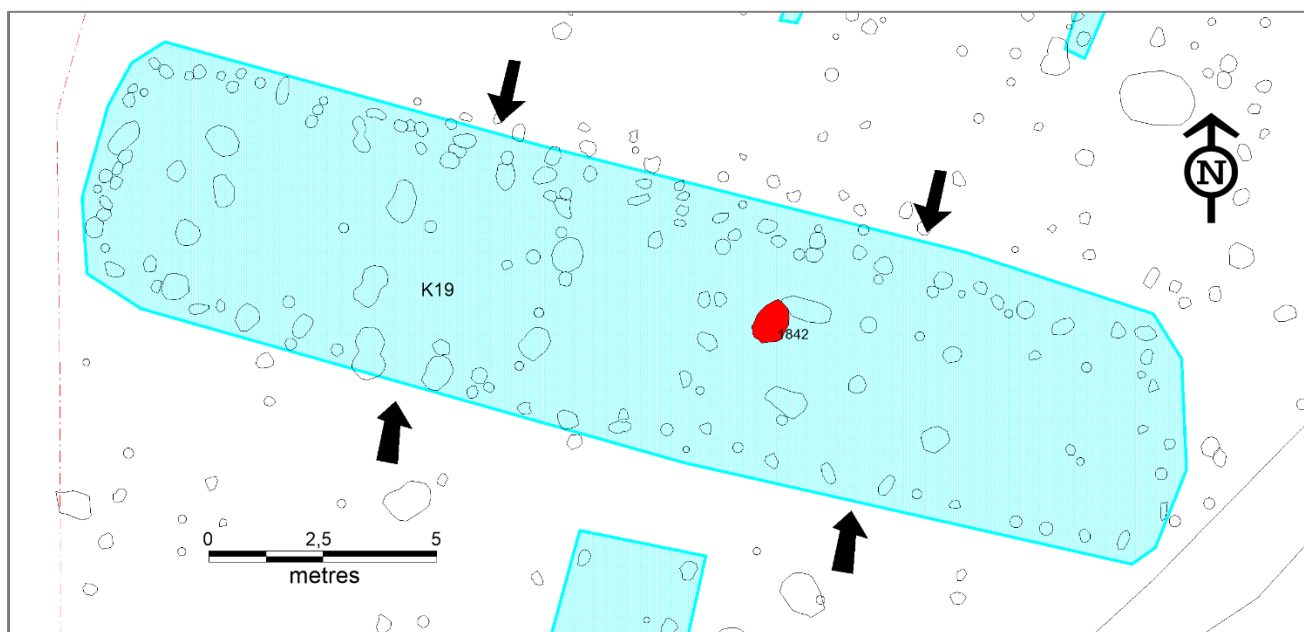
X203 fra hegnsstolpe

Og her sammensat med X213 fra langhuset

K19 Langhus

Treskibet langhus med en ØNØ-VSVlig orientering, der følger hegnsforløbet K20. 24m langt med fem sæt tagbærende stolpehuller. Der har været omtrent 130m² under tag. Huset er fra 4,7-4,9m bredt, og der er bevaret væg- og gavlførøb i form af de bærende stolpehuller hele vejen rundt.

Oversigt over K19 set på den digitale plan. Huset har haft 120m² under tag. De sorte pile markerer indgangene i huset, der altid var sat over for hinanden.

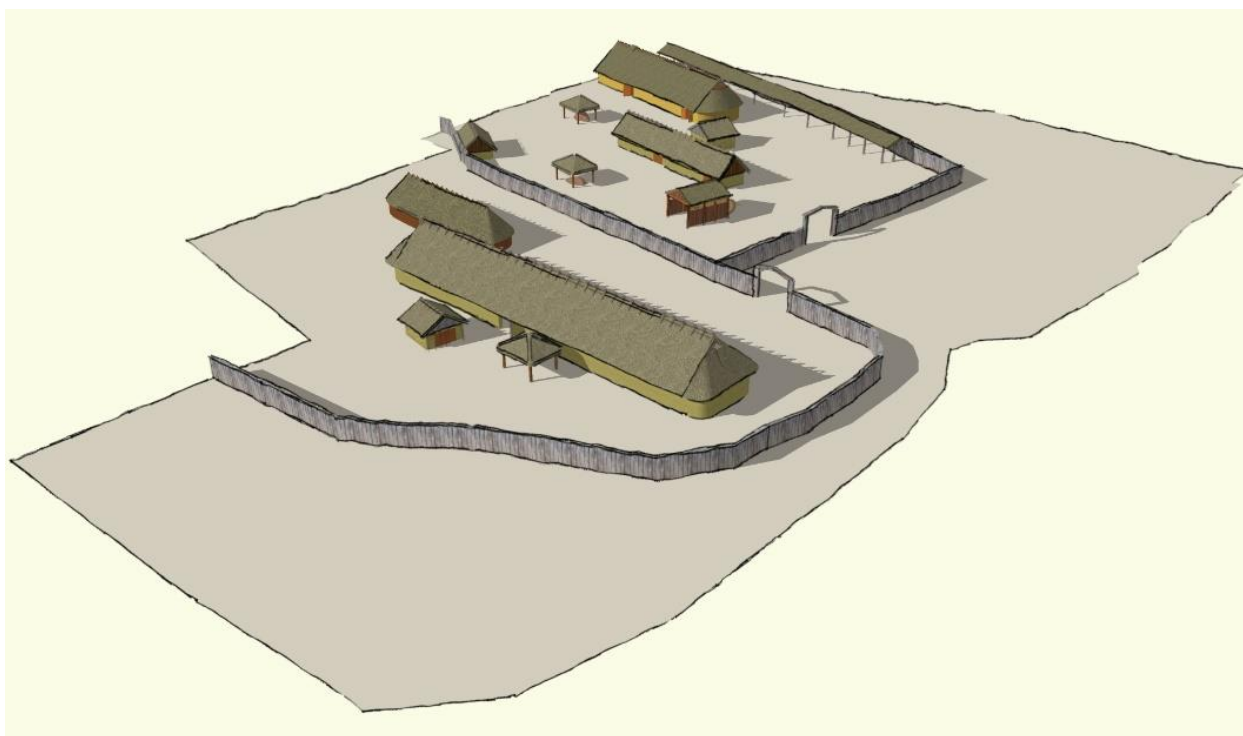

Herover er Heidi i gang med at markere langhuset med mel, så stolperne kan ses på et oversigtsfoto. I baggrunden fornemmes det vide udsyn, der er fra pladsen mod nord.

Eksempler på stolpehuller fra huset: til venstre et tagstolpehul, hvori en massiv ege-tømmer-stolpe har været rejst til at holde tagkonstruktionen, sammen med de øvrige tagstolper. Til højre ses en indgangs stolpe: de er meget ofte dobbelte som her med en lav udposning i den ene side, hvor døren har været konstrueret på.

Som det fremgår af oversigten over hele gårdsanlægget har gårdspladsen også indeholdt masser af småbygninger, der kan have været værksteder eller til opbevaring af redskaber, brænde og afgrøder. Dertil ses K21, som formentlig har fungeret som stald eller laden. Langs hegnet ses der tegn på overdækning; særligt langs den nordlige side, hvor de små udstikkere på hegnet inderside viser, at vi har at gøre med et sadeltagshegn. Altså et hegn med en tagdækket konstruktion på indersiden.

Forslag til rekonstruktion af gårdsanlæggene I og IV set fra sydøst. Gårdsanlægget i baggrunden er dét, der netop er beskrevet ovenfor. Tegning: Anders Bonde Mørk.

Jernudvindingsovne

På gårdtoften ligger der tre jernudvindingsovne – markeret herover med rødt. Der antages for alles vedkommende at være tale om slaggegrubeovne af Drenghed-typen, hvilket stemmer overens med den øvrige kulturperiode. Disse produktionsanlæg er tydeligvis ikke samtidige med gården, da ovnens placering usandsynliggør dette pga. brandfaren. A1842 ligger midt oven i langhuset K9. Den stødte lige op til den tagbærende stolpe A1843, men desværre var der netop 5cm mellem anlæggene, hvorfor stratigrafien ikke kan afgøres.

Der er tale om slaggegrubeovne af typen, der kendes fra Drenghed med en dybereliggende slaggegrube hvori slaggen samler sig, når brændingen i lerovnen ovenover er tilendebragt. Disse ses fra den yngre romerske jernalder, men fortsætter ind i germansk jernalder.

Rester af jernudvindingsovn, som den ser ud i en udgravning: En lav fordybning, der er fyldt med sortsvedent fyld og slagger, som er restproduktet af jernudvindingen.

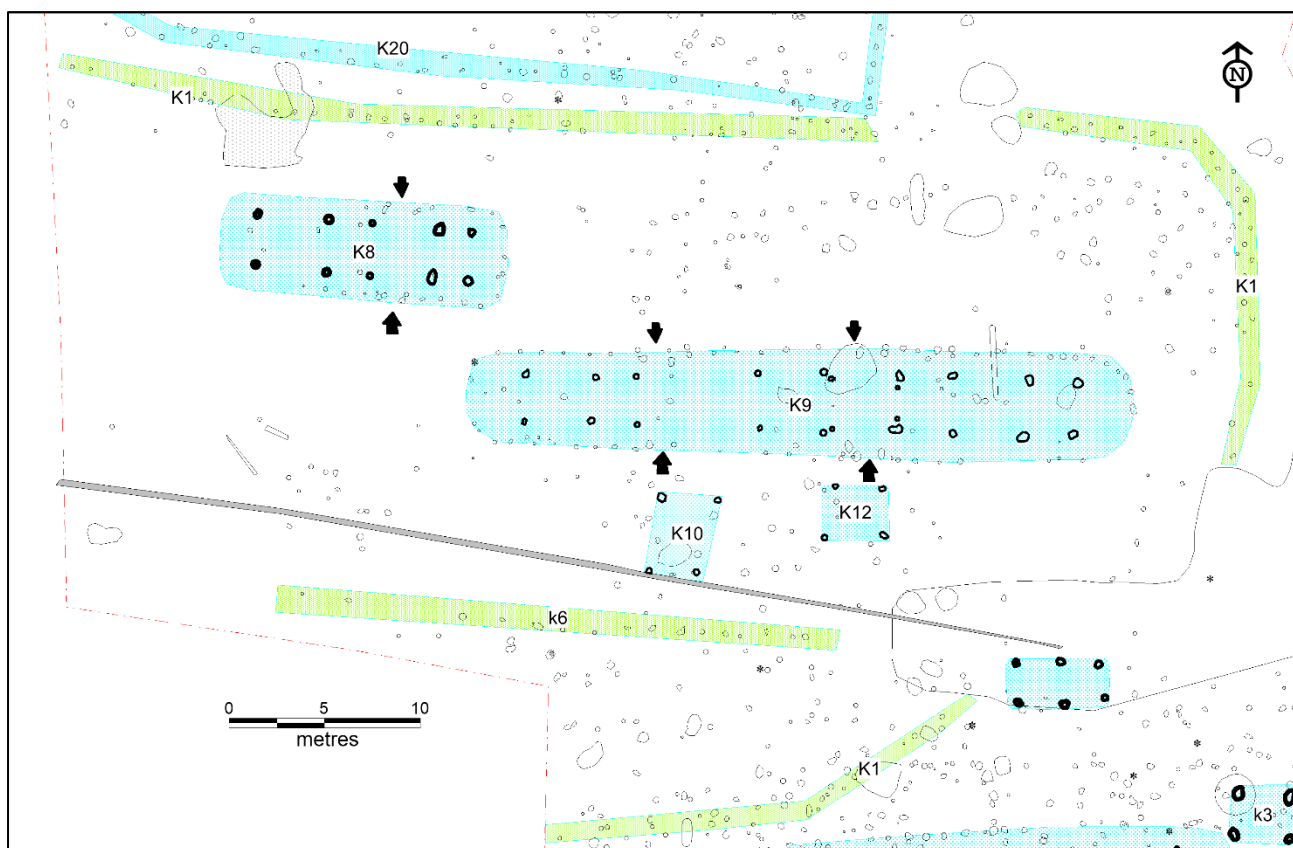
Gårdsenhed II og III

Oversigt over gårdsenhederne II og III. Desværre befinder hovedparten af begge sig ude under Stjærvej, så omfang og indhold får vi aldrig overblik over. Tydeligvis er der dog både sadeltagshegn og langhuse på gårdspladsen, så de har nok været meget lig gården vest for (Orto: Geodatastyrelsen).

Lige øst for den netop beskrevne gård ligger II og III. Begge enheder respekterer gårdsenhed I, hvorfor der formodentlig har været samtidighed mellem denne og én af de to faser som II og III udgør. Respekt, men stadig nærhed, idet der er under 10ms afstand mellem de omgivende hegnsforløb, og områderne imellem er ganske anlægstomme. Det taler for at det tomme område mellem gårdene har været fællesarealet. Eftersom II og III ligger oveni hinanden, har disse selvfølgelig ikke været samtidige, men må have efterfulgt hinanden, med en udvidelse af hegnet i fase to.

Gårdsenhed IV

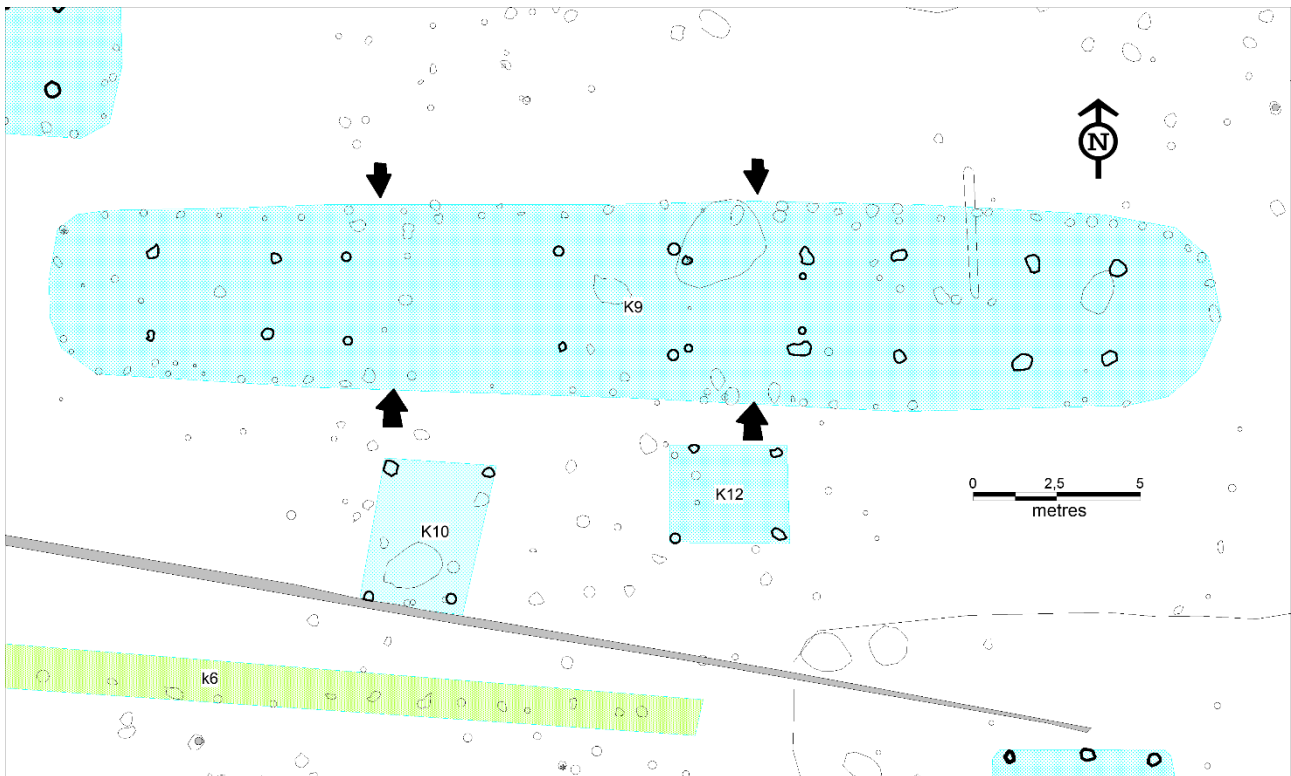

Oversigt over gårdsenhed IV, der på rekonstruktionstegningen er gården i forgrunden.

Gårdsenheden består af det omgivende hegnsforløb K1, der omkranser et areal på 1800m². Gårdsenheden fortsætter tydeligvis mod vest, men den har næppe været meget større. Enheden består af hovedhuset K9, en større økonomibygning/stald K8 samt et par fire-stolpe-anlæg/staklader.

K9 Langhus

Treskibet langhus med ni sæt tagbærende stolper. I modsætning til husene i de førromtalte gårdsenheder, er K9 orienteret stik øst-vest.

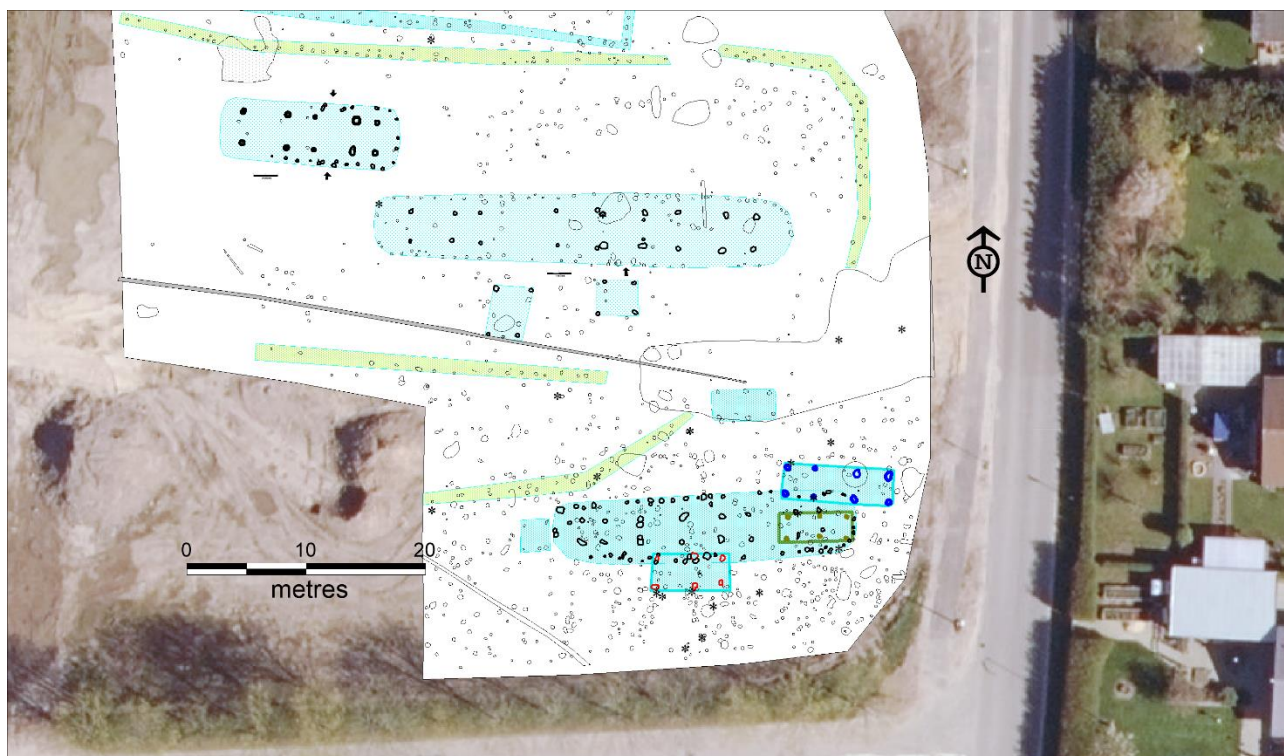
Husets længde er 25m og der har været nærværd 190m² under tag. Fra den vestlige gavl til første tagbærende sæt er der 2,8m. Herfra til første vestlige modul er der 3,5m. Afstanden i modulet er 2m. Den indbyrdes afstand i hvert tagbærende sæt varierer fra 2,2-2,5m.

Herover ses langhuset med mel omkring de tilhørende stolpehuller. 35m langt.

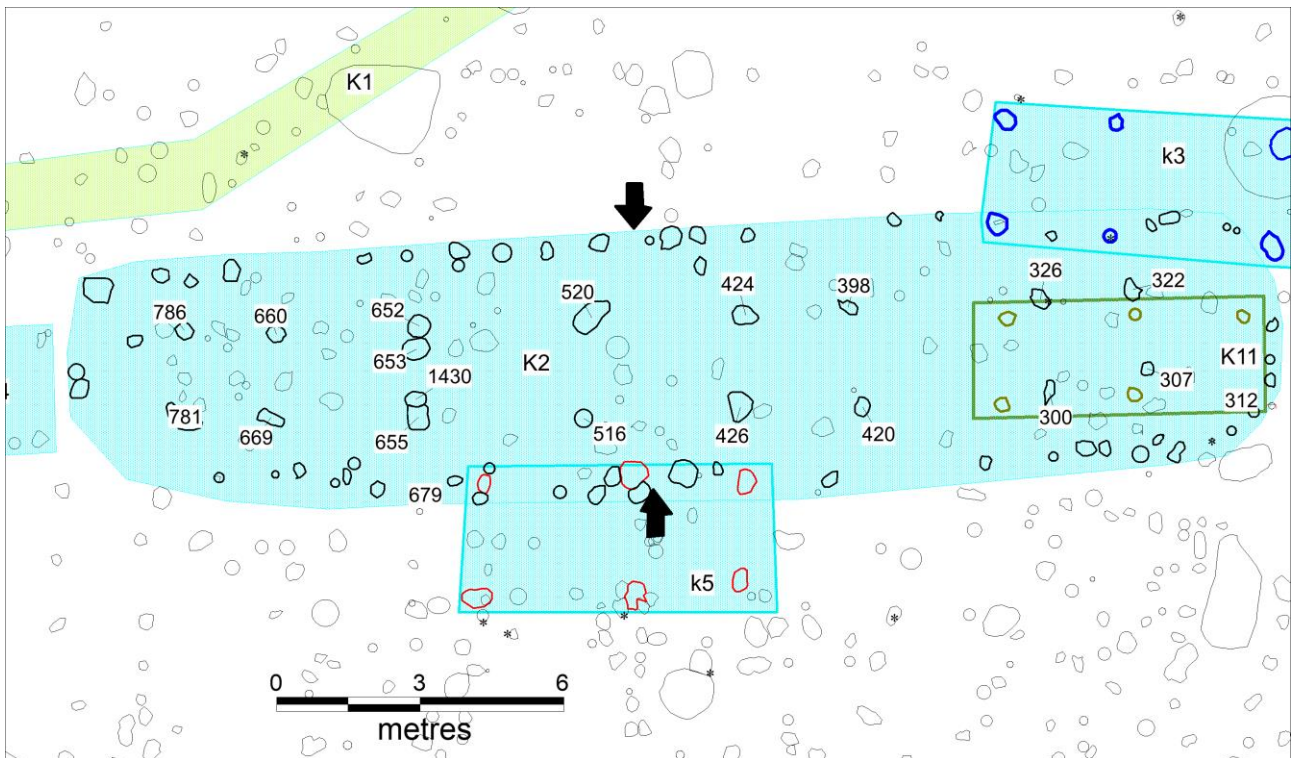
Nyt møder gammelt! Her kigger vi ind i gavlen på hhv et jernalderhus og et moderne parcelhus.

Oversigt over den sydlige del af udgravningsfeltet. Det er tydeligt, at tætheden af stolpehuller intensiveres ind mod Stjær by, og måske fortsætter bebyggelsen i både tid og rum op imod kirken, som er anlagt i den tidlige middelalder.

Gårdsenhed V

Anlægstætheden stiger og dele af gårdsanlæggene befinder sig under Stjærvej, så det er vanskeligere at udrede tilhørsforhold herfra. Sydligst lå der et stort treskibet langhus med otte sæt tagbærende stolper i øst-vestlig retning.

Digital plan over langhus K2. Flere bygninger er før eller siden bygget ind over huset, som det er markeret med de små rektangulære strukturer. Disse har samme øst-vestlige orientering, der er gennemgående gennem både oldtid og middelalder som den foretrukne.

Udgravning af K2

I en tagstolpe i husets vestende fandtes et itugået, men fint ornamenteret lerkar (X97), der må være nedsat som et husoffer. Sådanne genstande ses ofte nedsat i de tagbærende stolper eller i indgangspartier ved selve opførelsen af huset. Håbet var, at huset og dets beboere derved var beskyttede af husguden.

Husoffer X97 nedsat i tagstolpen A660. Til venstre ses det in situ, og det har tydeligvis været itu længe før arkæologerne kom til. Til højre ses det treleddede kar med masser af ornamentik i form af omløbende furer, hængebuer, fingergruber og furer på hanken. Det kunne desværre ikke sammenlimes yderligere, da der manglede skår til sammenføjnningen, så måske har det være ukomplet allerede ved nedlæggelsen.

Bebyggelsen dateres i den periode, som kaldes yngre romersk jernalder (ca. 200-400 e.Kr.). Den ekstremt grusede undergrund gav meget dårlige bevaringsforhold for organisk materiale, og dermed også for forkullede kerner og korn, som er det mest velegnede til kulstof 14-dateringer. Der kunne udføres fire kulstof-14 dateringer, som alle viste en datering i fra omkring 250-375 e.Kr. Bebyggelsen her er altså formentlig samtidig med de grave, der indholdt rige, romerske importgenstande. Disse grave blev fundet i en gruppe gravhøje, der lå lige vest for Enggård. De blev sløjftet i forbindelse med landbrug i slutningen af 1800-tallet, og er således ikke udgravet af arkæologer. De fineste ting kom til Nationalmuseet, mens lerkar og andre – for nutiden – uhyre interessante genstande blev ignoreret.

Spidsgrøft/voldgrav A2666

På oversigten herover ses de to jordfæstegrave A2661 og A2662 samt spidsgrøften A2666. Som det fremgår af planen – og som det også var tydeligt i snit – spidser grøften gevaldigt til ned mod den naturlige lavning A2668. Det var ikke muligt at finde grøften på den anden side af lavningen, men der var forholdene meget forstyrret af tilført materiale, så det betyder ikke at den ikke har været der.

Den spidsbundede nedgravning A 2666 tolkes som en grøft af "Folkevoldstype" sandsynligvis fra ældre jernalder. Gravens dimensioner på ca. 140 cm i dybden og ca. 300 cm bredde i oprindelig jordoverfladen gør anlægget til en af de mere bastante af typen. Grøften er fulgt over 33 meter og forløber i ca. øst-vest orientering i et lige forløb. Mod øst forsvinder grøften ud i en lavning der tidligere har indeholdt et vådområde. Vådområdet med evt. mosejord kan i jernalder have haft en betydelig højere overflade og grøften kan have fortsat henover lavningen men dette kan ikke efterbevises. Som grøften fremstår i dag har bortgravning af evt. tørv i lavningen i jernalder eller senere medført at en evt. videreførelse af grøften mod øst er bortgravet.

Profil-foto af snit gennem spidsgrøften. Der ses mange sten i toppen af grøften, mens de var ganske fraværende i den nedre del. Spidsen af grøften går helt ned i det stenfri område under den midterste store sten.

Der findes en række paralleller til den spidsbundede grøft flere steder i landet. Mest bemærkelsesværdigt er en grøft som blev gravet forud for anlæggelse af Søften motorvejen ved Terp-Lisbjerg. Denne grøft er fulgt over 1,8 km og er i profilsnit stort set tilsvarende profilgrøften i Stjær. Den er ned til 1,5 meter dyb og bredden i toppen er 2,5 meter ved muldafrømmet niveau. Grøften dateres til yngre jernalder men dateringen er noget usikker da der kan gå lang tid inden grøften er opfyldt og der dermed op i tid kommer "nyere" materialer ned i grøften. Ud over de nævnte er der anlæg som Vendeldiget og Rammediget som har store fællesstræk med konstruktionen af grøften i Stjær.

Gravpladsen

På nordsiden af spidsgrøften blev der i forundersøgelsen fundet to store, stendækkede jordfæstegrave. Ved afrens af gravene blev det hurtigt klart at flere af stenene er ramt af ploven gennem årene, og således blev der fundet skår af gravgods-lignende keramik i den løse muld over stenene. Dybden af gravene blev konstateret til at være maksimalt 25cm, og eftersom mange af stenene synes at kunne stikke så dybt, var det klart at bevaringsgraden i gravleje-niveau ville være fragmenteret.

De to grave befinder sig på den yderste del af det naturlige bakke drag, der udgør den nordlige kant af Stjær by. Mod øst falder terrænet ret hurtigt ned i en naturlig lavning, der nu om dage er delvis opfyldt, og i nordlig retning er israndzonen. Der har ligget flere grave på denne gravplads, og den har formentlig centreret sig overvejende omkring de gravhøje, der for længst

er fjernet af landbrug (sb. 1, 2, 7, 11 og 12) Disse var rigt udstyrede med exceptionelt, flotte gravgaver fra romersk jernalder i form af importerede genstande fra Romerriget. Disse grave er dateret til den yngre romerske jernalder, og synes således at have været samtidige med bebyggelsen beskrevet ovenfor.

De grave, der skal præsenteres i nærværende udgravningsberetning dateres til den forudgående periode ældre romersk jernalder.

De to grave set fra vest. Afrensede i fladen men stentæpperne er stadig forholdsvis intakte. Begge grave var orienteret i øst-vestlig retning, men som det også fremgår af billedet her sås gravenes vestender at være drejet en smule ind imod hinanden. I baggrunden ligger Granatvænget.

A2662 – Stendækket jordfæstegrav

Graven var næsten 4 m lang og lidt over 2 m bred. Udover at være dækket med en større mængde hovedstore sten, var graven omkranset af en fin anlagt stenramme. Grundet det meget tynde muldlag over graven begyndte der hurtigt at dukke dele af lerkar op. Både i fod- og hovedenden tittede der snart fint ornamenterede lerkarskår frem imellem de mange sten. Efterhånden som sten og jord blev fjernet, stod det klart, at der i denne grav var tale om mere end en almindelig opdækning! Der var sat 17 lerkar ned omkring afdøde, der tillige havde fået sin jernkniv med i graven.

To fodbægre, en drikkekop, tre store vaser, dele af stort fad, fire mindre vaser, tre hankekar samt tre skåle var placeret rundt langs gravens sydside og op imod afdødes ansigt og fødder. Der var ikke spor af gravlagte tilbage, men afdøde må have været lagt i hocker-stilling med ryggen i nord. Der var ganske enkelt ikke plads til at ligge på andre måder mellem de mange gravkar.

Foto af graven A2662 set fra nord. Som det fremgår her har karrene været anbragt i to koncentrationer i hhv. øst- og vest-enden. Stenrammen er bedst bevaret i nordsiden, og alle lerkar på nær den lille drikkekop var knuste.

Der var tæt trængsel af beholdere i graven; enten nedsat side om side eller stablet oven i hinanden. Derudover kan der have været træfade med stege på, læderposer med brød eller kurve med frugt. Lerkarrene var overvejende af meget fin kvalitet; fint-mellemfint magret med masser af glimmer i de glattede overflader. Langt de fleste kar var ornamenterede. Gerne med mæanderlignede ornamentik i form af to- eller tre-linjede indridsede, horisontale rektangler, eller den anden hyppige variant; horisontale zig-zag-mønstre tildannet ved enten linjer eller furer. De store vaser havde desforuden opridsede underdele med forskellige former for kam-ornamenter.

Et par eksempler på ornamentik-typer: Hankekar X264 til venstre med vinkelbånd og X243 in situ til højre. Sidstnævnte er fint ornamenteret med indridsede rektangler, der skal ligne mæanderbort. Billedet illustrerer desuden fint fragmenteringsgraden af karrene i graven. Det var i særdeleshed et problem de steder, hvor flere kar var knust oven i hinanden.

I forhold til kar og deres placering er der taget udgangspunkt i Lone Claudi-Hansens artikel om gravkar i østjyske lerkargrave (se litteraturliste). Hun beskriver at karrene sædvanligvis er placeret i to kargrupper, hvilket stemmer fint overens med A2662. Dertil har hun undersøgt kartyperne i grupperne, for at se på funktionerne i hver af de to grupperinger, og karfordelingen i A2662 passer perfekt i hendes syntese. I den kargruppe der er placeret i vestenden – hovedenden – finder man gerne et stort forrådskar, mindre forrådskar, en drikkekop og et fodbæger. Derudover kan der være flere skåle og hankekar her, og eftersom mængden af kar i A2662 overstiger det gennemsnitlige indhold, er der forventeligt yderligere kar her. Hun ser denne gruppe af kar som dem, der indeholder mad- og drikkevarer. Enten i symbolsk eller i reel forstand. Disse kar relaterer sig altså således enten til et rituelt måltid foretaget ved graven, eller også har det været tænkt til rejsen til efterlivet.

Bestemte typer virker funktionelt forbundet: fodbægre ses oftest i grave med et stort forrådskar, og der er gerne en drikkekop placeret i selve fodbægret. Denne konstellation ses altså således i graven her. Kopperne har formentlig været placeret i hånden på afdøde, eller i hvert fald inden for rækkevidde.

Øst-enden, dvs. fodendens, kargruppe orienterer sig ifølge Claudi-Hansen mere til den rituelle vask eller istandgøring af afdøde forud for gravlæggelsen¹. Når der i gravene er et stort fad, er det således altid anbragt i øst. I A2662 var der om ikke et fad, så i hvert fald dele heraf.

¹ Claudi-Hansen, 2012. s. 205.

Grav A2662 med indplaceringen af gravfund. Den lille orange plet i nordsiden af graven er fundsted for jernkniven. De to grønne, lodrette markeringer er plankespor, som kunne anes i dette niveau. Lige under et skår fra et fad X269 blev der fundet et lille, rektangulært jernspænde X260, som pt. er under konservering.

Hvad der ikke er tydeligt på oversigten herover er, at der mellem to skåle i øst-enden X280 og X279 har været anbragt et fodbæger. Således har der altså næppe været noget indhold i den nederste skål, da fodbægeret har været nedsat heroveni. Dette kan tale for et symbolsk indhold, eller i hvert fald for at karrene i øst-enden ikke har været beholdere til proviant. Antallet af fodbægre i gravene er ifølge Claudi-Hansen et velegnet dateringstræk, da der i periode IB kun ses ét fodbæger i hver grav. I IIB er der ofte to, sjældnere tre². Derudover ses generelt i det østjyske gravmateriale en tendens til at to fodbægre hyppigere optræder i mands- end i kvindegrave³.

Det er bemærkelsesværdigt at de fleste af karrene i graven udviser spor efter sekundær brænding. Det er ikke overvejende under bunden, men i små plamager forskellige steder. Det er ikke blot flammede eller sodede partier, men helt opløste, afskallede lyse rød/grå områder. Ofte ses et lille område af randen at være påvirket, men det er lige så ofte hank/øret eller en plamage midt på karrets bug. De to fodbægre og drikkekoppen har ingen spor heraf. Ved siden af gravens vest-ende lå et ganske lavbundet anlæg A2664, der mindede meget om resterne af en kogegrube med sort, trækulssvedent fyld. Der var også lidt ildpåvirkede sten og lidt keramik

² Claudi-Hansen, 2012. S. 197.

³ Claudi-Hansen, 2012. S. 204.

heri. Måske har det været et bål-/offersted, hvor gravgodset er indgået i et rituel, sidste måltid. Det kunne være en forklaring på de sekundært brændte pletter.

Nær gravlejet tegner der sig to tværgående forløb på gravens bund. Efter fjernelsen af keramikken fremstod de endnu tydeligere, og de sås at fortsætte længere ud end gravens bredde. Dvs. ud under stenrammen, hvilket blev tydeligt, da stenrammen blev fjernet til sidst. Der var ingen nedgravning til plankerne, der altså nærmest må være banken ned i den lerede, kompakte undergrund som et stabilt underlag til kisten inden stenrammen og kisten kom på plads.

Rekonstruktionsforslag til gravlæggelsen A2662 indsat i 3-D modelleringen af stenrammen. Her er graven set fra nordøst. Tegning: Anders Bonde Mørk.

A2661 - Stendækket jordfæstegrav

Graven var knap 4 m lang og 2,5 m bred. Den var dækket af et stentæppe, der dog så dog noget hullet ud i forhold til i nabograven A2662.

A2661 under udgravning. Nederst i billedet samt i højre ende er stenrammen, der har været sat omkring kisten ved at tegne sig. Midt i graven ses et stort område uden sten, der viste sig at være resultatet af en grundig forstyrrelse.

I første omgang blev de manglende sten tilskrevet moderne pløjning, men da der begyndte at dukke lerkar op i fodenden, hvor stentæppet havde været intakt, blev det klart at nogen havde været nede i graven og fjerne gravgods i vest-enden. En enkelt lille jernring lå sammen med keramikken i øst-enden, men ellers var graven fundtom. I det lille profil, vi lod stå i midten af graven kunne vi se, at der var sket en genopgravning af fylden. Der var fjernet sten, og gravfylden var blevet blandet med gult undergrundsler, som ikke var tilstede andre steder i gravfylden. Det er meget vanskeligt at vurdere om plyndringen er sket i samtiden eller senere. De mange fine gravgaver, der er fremdraget af sløjfede høje ved Stjær i slutningen af 1800-tallet i forbindelse med landbrug, dateres til at være samtidig med den udgravede bebyggelse syd herfor – altså omtrentligt 100 år yngre. De rige gravfund der blev gjort i 1800-tallet stammer således ikke fra A2661.

Vi formoder, at A2661 blev plyndret i oldtiden. Sandsynligvis kort tid efter gravlæggelsen. De, der forstyrrede gravfreden har vidst, at der var tale om en fornem gravlæggelse; antageligt af et medlem fra en fremtrædende familie. I kraft af de øvrige rige gravfund, der er gjort i den umiddelbare nærhed, synes der at være tale om tilstedeværelsen af en elite. 1800-tals-fundene tæller romersk importgods af meget sjælden karakter, og det har formentlig ikke været enhver beskåret at blive gravlagt i – og omkring - forfædrenes gravhøje. Om det er decideret gravrøveri, eller om det er resultatet af en ceremoniel forstyrrelse, der måske har skullet hente noget værdifuldt familiegods op, er uvist. Men det er ikke unormalt at opleve, at grave er delvis tømt efterfølgende.

Den først beskrevne grav, A2662, må altså karakteriseres som veludstyret. Eftersom A2661 formodes at være forholdsvis samtidig, og i øvrigt indeholder fire lerkar alene i fodenden, er det nærliggende at antage, at også denne grav oprindeligt har haft et gravinventar ud over det sædvanlige. Keramikken bestod af to store, ornamenterede vaser, et ret usædvanligt fad med en diameter lige under 50cm, der både havde en læbe og X-formede hanke. Herudover var der under den ene store vase sat et mindre hankekar, der må have været helt fyldt ud af vaser. Ved hankekarret lå der et søpindsvin, som muligvis har ligget inde i karret. Det er interessant da der i gravfylden blev fundet endnu et søpindsvin. Disse må være nedlagt med afdøde som amuletter.

X293 og X300 – hankekar og søpindsvin. Karret er ornamenteret med tre-linjede indridsninger indrammet af omløbende to-linjede indridsninger. Karret fremstår noget slidt, og måske har det været selve karrets oprindelige brug sammen med søpindsvinet, der har været væsentligt, og ikke så meget eksklusiviteten i gods.

Endnu et interessant fund blev gjort løst i den nedre del af gravfylden. Der blev fundet en lille samling små, hvidbrændte knoglefragmenter, der af en ekspert i knogler er blevet bestemt til med al sandsynlighed at være fra menneske. Lidt fragmenter af kranie og rørknogle. Det er interessant, hvad fragmenter af hvidbrændt knogle laver i en jordfæstegrav, der jo netop understøtter en gravskik, hvor liget lægges ned *ubrændt*. Måske et udtryk for at dele af en afdød forfader er medlagt i graven.

Skår fra en stor vase, der stod i gravens fod-ende. Godssets beskaffenhed i denne vase er ganske anderledes end de øvrige kar, da det er både lyst og meget blankt. Meget fint ornamenteret med X-formet facetteret hank og linjeornamentik med indstik.

Gravlejet med de knuste gravkar stående ved gravlagtes fødder. De øvrige gravgaver er blevet fjernet senere.

Her ses gravens bundniveau. To tværgående plankespor står som tydelige aftegninger i den gule undergrund. Disse har været banket ned i undergrunden så kisten havde et stabilt fundament. Det har været et stort arbejde for de efterladte at udgrave, bygge en kiste, lave stenramme og stille an i graven. Afdøde har også skullet gøres i stand, og der har skullet foregå de sædvanlige ritualer og måltider ved graven. I grave som disse er det helt tydeligt at fornemme den menneskelige omhu og omsorg, der har præget relationerne.

Anvendt litteratur:

Claudi-Hansen, Lone: *Måltid og begravelse – brugen af lerkar i østjyske jordfæstegrave fra ældre romersk jernalder*. Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie, 2011-2012. s. 189-214.

Christiansen, Folmer og S. Bertelsen: *Dandiget, en folkevold fra jernalderen. 5000 år under Motorvejen*. J. Hertz og S. Nielsen red. 1994 s. 58-59.

Hvass, Steen: *Trældiget*, Vejle Amts Årbog udgivet af Vejle Amts Historiske Samfund 1984 s. 88-106.

Rasmussen, Birgit M.: *Stjærfundet. Et gammelt fund i ny belysning*. Hikuin 10, 1984 s. 215-233.

Skousen, Henrik: *Arkæologi i lange baner, Undersøgelser forud for anlæggelse af motorvejen nord om Århus 1998-2007*, Afsnit side 310-315: Vold og spidsgrøft syd for Lisbjerg. Moesgård.

Søvsø, Morten; Mette Højmark Søvsø og Anna Louise Siggaard: *Om hugorme, dyrekranier og tordensten- bygningsofre og andre skikke med rødder i folketroen*. Mark og Geest, 2016, s. 57-89).

Fremtidigt arbejde på stedet

Området er frigivet til byggemodning april 2019. Der er et stort forskningsmæssigt potentiale i grundigere at undersøge gravkeramikken og gravlæggelserne. Hvorfor er den ene – og kun den ene – grav forstyrret, hvorfor er der en usædvanlig høj andel af lerkar med tegn på sekundær brænding? Har spidsgrøft og gravplads nogen sammenhæng, og hvordan forholder gravene her sig til de tilsyneladende yngre grave i umiddelbar nærhed.

Spidsgrøften er også uhyre interessant at forsætte udforskningen af. Hvad er ude og hvad er inde? Har den en sammenhæng med de få andre spidsgrøfter i et større geografisk perspektiv?

Endelig er bebyggelsen også spændende i forhold til at få klarlagt Stjærs tidligste historie. Et indblik i undergrunden nærmere kirken vil måske i fremtiden kunne fortælle om bebyggelsen gradvist bliver yngre op imod kirken, der er bygget i den tidlige middelalder.

Alt i alt en meget interessant lokalitet, der fortsat vil være spændende både ved skrivebordet og i virkeligheden.

Boplads og gravene er publiceret i en lille artikel i Galten Lokalarkivs årsskrift: Søndergaard, L og Mørk, B.A: Jernalderfund i Stjær - landsby og gravplads. I Annales, Galten Lokalarkivs årsskrift 29, 2019. s. 99-105.

18. februar 2020

Museum Skanderborg

Louise Søndergaard